

ПРВО ПОГЛАВЈЕ:

Ширење на османлиската власт во Југоисточна Европа

Ширењето на османлиската држава започнало во 1300 година во северозападна Мала Азија и продолжило сè до крајот на XVII век, при што последната значајна освоена територија бил Подол/ Подолија (во тоа време полско-литванска покраина, а денес дел од Украина). Со овие проширувања, едно мало полуномадско сточарско племе станало голема бирократска светска Империја која се протегала на три континенти.

Поголемиот дел од Југоисточна Европа бил освоен во XIV и XV век, но некои делови били освоени или подоцна (на пр. Славонија, Банат, Кипар, Крит) или не потпаднале под османлиска власт (на пр. Крф, Словенија, делови од Далмација и Хрватска). За народите во овој регион, османлиското освојување било настан од големо значење кој влијаел врз нивните животи, и во дадениот миг и долгорочно. Историчарите го оценуваат овој настан различно, а понекогаш искажуваат и сосема спротивни гледишта. Повеќето од нив го прикажуваат од гледна точка на нацијата, иако народите во доцниот среден век ретко го гледале светот од гледна точка на етничката припадност. Овие историчари го прикажуваат овој процес преку низа јуначки успеси на бојното поле и преку храбрата борба на народот против надмоќниот непријател. Османлиското освојување го прикажуваат или како катастрофа за сопствениот народ и/или европската цивилизација или, пак, напротив, пишуваат за благотворниот мир што го донесле Османлиите. За другите историчари, вистинската природа на процесот на османлиското освојување е посложена. Тие укажуваат дека често било тешко да се разграничат етничките и верските разлики, како и разликите во етичките сфаќања, дека имало големи походи, но и безначајни судири. Но, во стварноста, на локално ниво, мотивите и сфаќањата значајно отстапувале од јасните разграничувања што ги посочуваат современите историчари. На освојувачите, наоѓањето соработници често им било еднакво важно колку и војувањето, а јунаштвото и посветеноста на идеалите биле дел од сликата исто колку и суровоста, страдањето и предавството.

Ова поглавје нема цел да даде детална слика за процесот на османлиските освојувања и/или за отпорот на народите од освоените територии. Во него, едноставно, се наведуваат ограничен број извори со цел на учениците да им се овозможи бегол поглед врз сложената природа на овој процес, како и врз животот на луѓето во овој период и начинот на кој тие ги доживувале овие настани.

Ia. Почетоците на османлиската држава во Анадолија

I-1. Орхан се жени со ќерката на *текфурот*¹ од Јар Хисар

Дел 13

На ова место ќе кажувам како ја земале невестата, која му била ќерка на текфурот од Јар Хисар; кому му ја дале и што се случило со неа. Осман-гази² му ја дал на својот син Орхан-гази³ онаа што се викаше Улуфер Хатун.

А во тоа време Орхан веќе беше станал силно момче [...] А кога ги освоиле тие четири тврдини [Билеџик, Јар Хисар, Инегол, Аја Никола] на таа покраина ѝ донесле правдина и еднаквост. А сите тие [народот] се вратиле во своите села и се населиле таму каде што им било и

¹ *Теквур* или *текфур*, владетел на помала област во Византиското Царство, којашто постепено била интегрирана во Османлиската Империја.

² Осман I: основач на османлиската држава; владеел од околу 1281 до околу 1324 година.

³ Орхан: османлиски владетел од 1324 до 1362.

местото. Почнале, се чини, да живеат подобро отколку под неверниците. Зашто штом се слушнало колку добро живеат сега овие неверници, почнал да пристигнува народ дури и од другите покраини. И така, Осман-гази посакал да направи свадба и на својот син Орхан-гази да му ја даде Улуфер Хатун за невеста. И така и се случило. Улуфер Хатун е онаа благородна госпоѓа која има теќе (дервишки манастир) веднаш до тврдината во Бурса, блиску до изворите со топла вода кај портата на Каплуца. Таа е онаа што го изградила и мостот преку Улфериновиот поток. А потокот си го добил името по тој мост. А и газијата Мурат-хан⁴ и Сулејман-паша⁵ се нејзини синови. И на двајцата татко им е Орхан-гази. И кога оваа благородна госпоѓа заминала на оној свет, ја погребале заедно со Орхан-гази во тврдината во Бурса.

Aşikpaşa-zâde, стр. 102.

Хрониката на Ашик-паша е една од првите хроники на османлиската династија напишана во XV век, односно повеќе од сто години по настаните што се опишани во неа.

Зошто Орхан-гази се оженил со ќерката на текфурот? Зошто татко му ја донесол одлуката за неговата женидба? Замислете си дека сте на местото на Орхан. Според хрониката на Ашик-паша, кои се најважните особини што треба да ги има една османлиска госпоѓа од висок род?

I-2. Освојувањето на Караџа Хисар и првото читање на хутбата во име на Осман-гази

Дел 14

На ова место ќе кажувам како стана Осман-

гази да воведо петочни молитви во свое име и како тоа го прифати народот.

Кога го освоил Караџа Хисар, многу куќи во градот се испразниле. И потоа дошол многу народ од гермијанската покраина и од други места. Побарале од Осман-гази да им даде живеалишта. А Осман-гази така и сторил. И наскоро во градот животот почнал да вирее. А многубројните цркви ги претвориле во џамии. Па дури изградиле и пазар. А овој народ (*kavim*, но може да значи и *племе*) се договорил меѓу себе да се моли секој петок, па дури побарале и кадија. А тука бил и еден свет човек кој се викал Дурсун Факи. Тој им бил и имам. Народот отишол кај него. Тој, пак, му се обратил на дедото на Осман-гази, Еде Бали. Но, пред да заврши со муабетот, се појавил Осман-гази. Го прашал и него. А овој, пак, разбрал што е работата. Па кажал : „Се што сакате да се стори, сторете го!“ Тогаш проговорил Дурсун Факи: „О, мој хану! Ама нам ни треба дозвола од султанот.“⁶ А Осман-гази му одговорил: „Јас го освоив градов со мојата сабја. Што сторил султанот, та јас да треба да барам од него дозвола? Истиот оној Алах кој му го дал неговиот султанат, мене ми ги дал мојава сила и моево ханство. А ако заради овој бајрак има намера да ме прекорува, нека знае дека, со него в раце, сум се борел против неверниците“, рекол Осман-гази. „И ако ми каже дека е тој од лозата на Селџуците [*Âl-i Selçukiyan*] јас ќе му речам дека сум син на Гок Алп. А ако, пак, тој каже дека стигнал во овие краишта пред нас, нека знае дека мојот дедо Сулејман-шах бил тука пред него.“ И така, тој го придобил овој народ [племе] на своја страна. На Дурсун Факи му го доделил звањето кадија и правото да проповеда. Петочната хутба првпат била прочитана на Караџа Хисар. На тоа место била прочитана и бајрамската молитва.

Aşikpaşa-zâde, стр. 102-103.

⁴ Мурат I: османлиски владетел (1362–1389).

⁵ Сулејман-паша, најстариот син на Орхан кој ги повел Османлиите во нивните први упади на Балканскиот Полуостров. Го освоил Галиполе во 1354 година, а умрел во 1357 година.

⁶ Дозвола од селџучкиот султан од Коња (Иконија) кој формално владеел над воените водачи каков што бил Осман.

Во исламската политичка традиција, читањето на петочната хутба во името на владетелот е знак на сувереност (независна државна власт). Оваа хроника од XV век дава искривена слика за историските настани од почетокот на XIV век. Всушност, Монголите го уништиле Селџучкиот султанат во 1307 година, пред, воопшто, Осман да го утврди својот суверенитет, т.е. независно владеење. Освен тоа, по 1307 година, Осман, а подоцна и неговиот

син Орхан, му плаќале данок на Монголскиот илханат во Персија се до неговиот распад кон крајот на 30-тите години од XIV век.

На кој начин Осман ја зацврстил својата власт?

Какви информации ни даваат двата текста за етничкиот и за верскиот состав на населението во северозападна Анадолија непосредно пред почетокот на османлиските освојувања?

16. Освојувањето на Балканскиот Полуостров

1-3. Несогласувањата меѓу христијанските држави на Балканот и нивната улога во олеснувањето на османлиската експанзија

Преживеал само Амурат,⁷ кој бил млад и нескротлив и кој силно им се спротивставувал на Бугарите. Побарал од Грците да го пропуштат, ама бил запрен од многуте кораби и чамци што ги имал, и добро ги одржувал Кантакузен,⁸ за да има пристап до Галиполе. А како што кажавме, Амурат морал да го премине морето. Кога Кантакузен видел дека не може да ги прехранат морнарите зашто снемало леб и свинско, а и поради тоа што ризницата секој ден станувала сè попразна, така што веќе снемало дукати и сребреници, подразмислил малку и пратил гласници во Трново, до бугарскиот цар Александар,⁹ за да побара од него помош во храна за своите морнари за да можат тие да го чуваат преминот до Галиполе. Кога Бугарите го слушнале ова, почнале да се подбиваат со Грците и да ги исмеваат, и не само што ги навредувале, туку и ги избркале, пцуејќи им ги жените и мајките. Кога го слушал ова, Кантакузен почнал многу да се јадосува, та сега пратил гласници до српските владетели Урош, деспотот Углеша и кралот Волкашин, за да по-

бара од нив помош за своите кораби. Кога ја слушнале молбата, и тие почнале да се подбиваат со Грците и да ги исмеваат, и не само што ги навредувале, туку и ги избркале, оставајќи ги со празни раце и пцуејќи им ги жените и мајките. Кога го слушал ова, Кантакузен пак почнал да се јадосува и веќе не знаел што да прави. Тогаш испратил гласници до бугарскиот цар и до српските владетели со следнава порака: „Одбивте да ни помогнете, но еден ден ќе зажалите поради тоа.“ Но, тие не обрнале внимание на неговите зборови и му одговори-ле вака: „Кога Турците ќе стасаат до нас, ќе се браниме.“ Тогаш Кантакузен се договорил со Амурат; се заколнале еден на друг и си размениле писма, кои се чуваат до ден-денес, дека Турците никогаш нема да им наштетат на Грците, ниту во Романија¹⁰ ниту во Македонија. Турците ветиле дека ќе си го одржат зборот, и така Кантакузен ги пропуштил до Галиполе.

Георгиева, Китанов, стр. 4-6.

Анонимниот автор на оваа бугарска хроника од XVI век само бегло ги познава настаните од средината на XIV век, а притоа неговите сознанија се и непрецизни. Всушност, Јован Кантакузен ги повикал

⁷ Бугарски облик на името на Мурат I (1362–1389).

⁸ Јован VI Кантакузен, византиски цар од 1341–1354; откако бил присилен да се откаже од престолот, се замонашил и станал еден од најголемите учени луѓе во доцното Византиско Царство.

⁹ Иван Александар (1331–1371).

¹⁰ Во Средниот век, ова не се однесувало на денешна Романија, туку на територијата на Византиското Царство.

Османлиите предводени од Сулејман, синот на Орхан и постариот брат на Мурат, на помош во граѓанската војна против Јован V Палеолог (1341-1391). Во тоа време, Србија ја предводел Стефан Душан IV (1331-1355) кој ја искористил граѓанската војна во Византија за да освои делови од византиските територии.

 Дали неточните податоци наведени во оваа анонимна бугарска хроника влијаат врз уверливоста на кажувањето? Дали, можеби, се наведуваат историски неточни податоци затоа што авторот имал намера да прати некаква „порака“?

I-4. Ферман на Мурат I со кој му отстапува градови во јужна Македонија на Евренос-бег (1386)

Следново го заповедува Високиот царски бег:

На неговото господство, засолништето на кнежеството, гордоста меѓу благородните заповедници, заповедникот на борците, војниците за верата, истребувачот на неверниците и паганите на газијата на хаџи Евренос-бег среќата да му е трајна! - кој премина со мојот брат и господар, Гази-Сулејман, во провинцијата Румелија и заведе земји. За неговите заслуги му ги отстапил: градот Ѓумурцина, потоа градот Серез сè до Битола и Биглиште и Хрупиште, што може да се смета колку еден санџак (со приход десетпати по сто илјади акчи)*, а зашто го спечалил сето тоа со сабја.

И над тие краишта те назначив за генерален заповедник над борците за вера и над војниците и заповедав: - Да бидеш како вистински господар. Но внимавај да не те обземе суета-

та, па да речеш: „Краиштата на Румелија јас со својата сабја ги отворив и ги зазедов“, туку подобро ќе биде да знаеш дека земјата е прво сопственост на Бога па потоа на пророкот. А по заповедта на севишниот Бог и пророкот и неговиот примач ти ја подарил.

Одбрани, I, стр. 187-189.

Евренос е еден од првите предводници на акинџии (нерегуларна коњица која војувала за плен). Овој ферман од 1386 година сведочи за упорните настојувања на Мурат I да ги интегрира во државниот систем воените водачи кои често дејствувале самостојно во првите фази на ширењето на Османлиската Империја.

Како Мурат I се обидел да го наведе Евренос-бег да му се потчини и да му биде верен поданик?

I-5. Улогата на локалните/домашните соработници во ширењето на османлиската власт на Балканот

Според преданието, [*rivayet iderlerki*], земјите кои биле под Сосманоз¹¹, синот на Александерос, се наоѓале на едренската страна од река-та Дунав [Туна]. На патот кон Влашка [Ефлак], онаа земја што се распостилала на другата страна од Дунав била Влашка, а земјата од оваа страна била земјата на Сосманоз. А таа земја навистина била убава и богата. Од неа целиот свет се снабдувал со мед, путер и овци. И во неа имало појќе производи и берикет отколку во сите други покраини. И силни тврдини имало појќе од четириесет. [...]

Како Али-паша¹² стигнал до тврдината Прова-

* Акче (аспер), ситна сребрена монета која била во употреба помеѓу XIV и XVII век.

¹¹ Иван Шишман, бугарски владетел (цар) од Трново (1371–1395), син на Иван Александар (1331–1371).

¹² Али-паша Чандарлизаде, син на Халил Хајредин-паша бил, како и татко му, воен судија, воен заповедник, а потоа и Голем везир од 1389 до својата смрт во 1407. Се истакнал со своите исклучителни способности во управата, дипломатијата и војската и последовно бил во службата на три султана: Мурат I, Бајазит I и Сулејман Челеби.

дија [Правади]

Се кажува во народот дека, откако ја собрал и кренал војската, Али-паша тргнал од Едрене со ниет да стигне до Ајдос. Управителот [субашата] на Провадија, некојси Хусеин-бег, кој, всушност, бил неверник, но бил познат по својата великодушност, го пречекал пашата и му посакал добредојде. И му укажал големо гостопримство. Потоа пашата го преминал потокот Камџи и пристигнал во замокот Ченек [Ченге]; таму преноќил, а следниот ден се спуштил блиску до Провадија. Избрал илјада војници да го придружуваат Јаши-бег, синот на Темур-таш, и го испратил со овие зборови: „Обиди се да се досетиш како да ја освоиш Провадија.“ И така, Јаши-бег кинисал и стигнал под Провадија, и си ги поставил чадорите. Студело. Врнело снег. Хусеин-бег се сожалил на коњите и решил да ги тргне од студот, па така, не знаејќи зошто се тие тука, ги внесол во Таш-хисар (тврдината). Кога еднаш влегле во Таш-хисар, ноќе кришум се пробиле во кулата од замокот и така ја освоиле и пратиле еден човек по име Мурат да му ја пренесе на пашата добрата вест. Следниот ден и пашата ја кренал војската и стигнал во Провадија, влегол во тврдината и ја запоседнал, а муезините повикале од минарињата на молитва и служба Божја. Откако ја опрепил тврдината со оружје и друга опрема, влегол во Венчен [Вефчен, Вефџен] и поставил свој логор. Кога го видел од замокот, народот му ги предал клучевите од тврдината. Потоа му биле донесени и предадени клучевите на Мадара и Шумен. Тогаш пашата влегол и во замокот во Шумен и го утврдил.

Neşri, стр. 245-247.

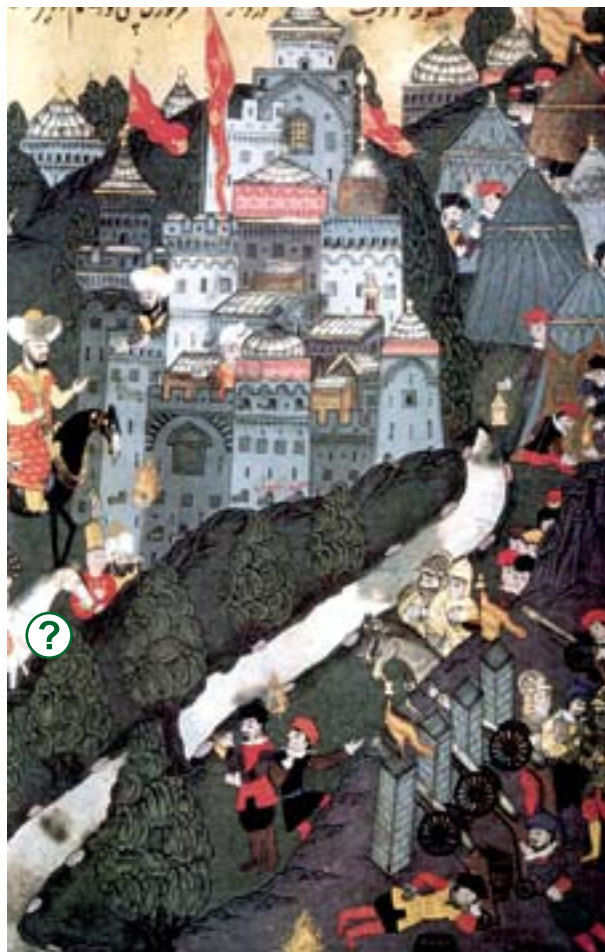

Османлиската хроника од почетокот на XVI век сака да ги нагласи заслугите на османлиските освојувачи, но избегнува да зборува за нивното спогодување со локалните господари во источна Бугарија; сепак, примери за нивна соработка лесно можат да се најдат во овој извор.

Што се случило со христијанскиот управител (субаша) на Провадија по османлиското освојување? На што укажува името „Хусеин-бег“? Дали Хусеин-бег бил предавник или жртва на измама? Дали бил великодушен, подмитлив или сожалив (им се сожалил на коњите)? Или, пак, бил истовремено сево ова? Споредете ги постапките на Али-паша и Хусеин-бег. Кој од нив бил повешт политичар/воин? На кој начин личните особини (на учесниците во овој настан) влијаат врз историските настани?

► Сл. 1 Бајазит I му доаѓа на помош на опколениот Никопол спроти битката со крстоносците (1396) - Османлиска минијатура (околу 1584)

Lewis, стр. 292.

Зошто се христијаните насликани во облека од XVI век? Најдете и друг предмет на оваа минијатура што Османлиите не го користеле во XIV век.

Како е прикажан Султанот во однос на другите ликови, како, на пример, во однос на христијаните? Зошто ликовите се толку големи во однос на пејзажот и градбите?

I-6. Објаснувањето за османлиската победа над христијаните од XIV век: Григориј Палама и Ханс Шилтбергер

A. Григориј Палама (1354)

Некои од нив [Турци] ми пријдоа и започнаа разговор и, за да ја надоместат неиздржаноста на своите аргументи, го прикажаа нашето заробеништво како знак за неоснованоста на нашата вера.

Зашто овие безбожници, злогласни и омразени од Бога, се фалат дека ги победиле Ромеите¹³ поради својата љубов кон Бога; тие не знаат дека овој народ долу живее во грев и дека во најголем дел им припаѓа на оние што ги потчинуваат своите соседи со оружје; и затоа, сè до времето на Константина, кој владеел вистински љубејќи го Бога, идолопоклонците владееле, речиси, со целиот свет, па дури и по него, уште долго време, а другите или, воопшто, не се разликувале од нив или се разликувале сосема незначително.

Phillipidis-Braat, стр. 140-143.

Григориј Палама (1296-1359, прогласен за светец во 1368 г.) бил еден од најзначајните православни теолози во XIV век. Го бранел исихазмот и пишува теоретски расправи на таа тема, а бил и архиепископ на Солун. Во 1354 г. бил за-

робен од Османлиите и поминал една година во заробеништво, а бил ослободен откако Србите платиле откуп за него. Овој текст е извадок од посланието што им го упатил Палама на своите браќа по вера во Солун, во кое си припомнува за својот живот во заробеништво.

B. Ханс Шилтбергер (1396)

Неверниците велат дека не ги освоиле христијанските земји поради својата моќ и мудрост, или, пак, поради својата побожност и понизност пред Бога, туку поради гревот, злобата и вообразеноста коишто владеат меѓу христијаните. Затоа семоќниот Бог ги предодредил токму нив да ги освојат христијанските земји и да ги освојуваат и натаму, зашто христијаните не ги направиле своите правила според законите, ниту световните ниту духовните. Со своите закони тие само сакале да остварат добивка и погодности за себе: богатите ги угнетувале сиромашните со своите дворски обичаи, а не им помагале на сиромашните, не им обезбедувале ниту имот, ниту правда, а не ги почитувале ни верските закони што им ги оставил нивниот Спасител.

Несреќите и неволите што ги снајдоа им се судени од Бога поради нивната неправедност и злоба.

Schiltberger, стр. 133.

Ханс Шилтбергер учествувал во походот на крстоносците во 1396 г. и бил заробен во битката кај Никопол. Неговите „патописни белешки“ спаѓаат меѓу првите западни записи за Османлиите.

Споредете ги објаснувањата за успехот на Османлиите во текстовите I-3 и I-6 и призовокот на поука во нив. Што мислите

¹³ „Ромеи“ е името кое за себе и за својата држава го користел народот, кој од средината на XVI век во историографијата е познат како „Византијци“.

за логичката и теолошката подлога на овие текстови? Дали таа може да има значење и во денешно време?

I-7. Христијанските сопственици на тимари во албанската покраина Арванид (1431/1432)

156 - Тимарот што го држи Петро, кој се сватосувал со писарот Јорги, па така и го добил тимарот. Под нашиот [покоен?] султан¹⁴ [прв?] од него јадел леб¹⁵ Омер од Сарухан. Под нашиот султан¹⁶ му е даден на сегашниот сопственик, кој од нашиот султан има и повелба. Село Лагос, 6 домаќинства, 1 вдовица, [очекуван] приход: 531 [акчи.]

Inalçik 1987, стр. 59.

Во почетоците на своето владеење Османлиите сакале да придобијат за соработка барем дел од локалното благородништво. Затоа ги прифаќале припадниците на повисоките благороднички кругови за вазали, а понекогаш од нив барале синовите да ги праќаат на Дворот како заложници (таков бил случајот и со славниот Скендербег, кој инаку се викал Ѓерѓ Кастриот, син на Ѓон Кастриот, господарот на Средна Албанија). Истовремено, на христијаните кои биле припадници на пониските благороднички слоеви им давале помали тимари, како што се гледа и од овој попис. Подоцна, кога Османлиите ја зацврстиле својата власт, ова се сменило и тимари им биле давани само на муслимани.

Во текстов станува збор за тоа дека еден христијанин добил тимар што првично му бил доделен на муслиман. Како го објаснувате ова? За каков друг вид соработка се зборува во овој извор?

I-8. Српски деспот како османлиски вазал (1432)

По градот Крушевац, ја преминав реката Морава со скеле и влегов во земјата на деспотот на Рашка или Србија. Она што е на другата страна од реката е на Турчинот, а она што е на оваа страна од реката му припаѓа на овој деспот кој плаќа данок во висина од 50 000 златници (дукати) годишно...

Пристигнав во градот Никодем (Некудим), гратче што повеќе прилега на село и се наоѓа во многу убав и добар крај. А овој деспот на Рашка¹⁷ што го спомнав живее во тоа гратче, зашто тоа лежи во убав предел со шуми и реки и е погоден за лов со соколи. Овој владетел го затекнавме во лов со соколи покрај реката, заедно со неговите три сина и околу петнаесет коњаници, како и со еден Турчин кој беше дошол од името на Големиот Турчин да побара од него да го испрати својот син и свои луѓе во војска, каков што и бил обичајот. Зашто, покрај даноците што ги плаќал, бил обврзан, по барање на Турчинот, да го испрати второродениот син заедно со 1 000 или 800 коњаници. Освен тоа, му ја дал за жена и едната од своите ќерки,¹⁸ а сепак, сè уште, живее во страв дека ќе му биде одземена целата земја. Ми рекоа дека некои луѓе ова му го пренесле на Турчинот, кој одговорил дека на овој начин добива повеќе коњаници отколку кога тој би владеел со земјата, зашто тогаш би морал да ја дели со своите поданици, а за него не би останало ништо.

Le voyage, стр. 129, 131.

¹⁴ Мехмед I (1403–1421).

¹⁵ Тука со значење : „имал полза од него.“

¹⁶ Мурат II (1421–1444) и (1446–1451).

¹⁷ Ѓураѓ Бранковиќ, српски деспот, 1427–1456. Ја изградил тврдината на Дунав во Смедерево како нова престолнина на Србија и се обидел во мошне тешки околности да одржи рамнотежа меѓу двете соседни сили, Кралството Унгарија и Османлиската Империја.

¹⁸ Ќерката на Ѓураѓ, Мара, станала една од жените на Мурат II (1421–1451).

 Бертрандон де ла Брокиер бил благородник од Бургундија кој многу патувал во Источна Европа и на Блискиот Исток. Србија била вазалска држава во поголемиот период помеѓу 1389 и 1459.

 Како Османлиите ја обезбедиле лојалноста на нивниот српски вазал? Кои биле предностите на овој договор за секоја од страните?

I-9. Падот на Ново Брдо (1455)

Оттаму, Султанот¹⁹ тргна во 1455 година и го опколи градот наречен Ново Брдо, односно Сребрена и Златна Планина, и го зазеде, но се договори со нив и им вети на жителите дека ќе можат да останат на нивните имоти и дека нема да им ги земе младите жени и ситната челолад. А кога градот се предаде, султанот нареди да се затворат сите порти, освен една. Кога Турците влегоа во градот, им наредија на сите глави на семејствата да поминат низ таа порта со жените и со децата и да остават во куќите сè што имаат. Еден по еден, тие така и сторија. А султанот застана пред портата и почна да ги одвојува, машките деца на една страна, женските на друга, мажите во ровот, а жените на четвртата страна. Тогаш нареди сите видни луѓе да се погубат. На другите им беше дозволено да се вратат во градот и никому не му беше забрането да се врати на својот имот. Одбра 320 момчиња и 704 жени. Жените им ги даде на своите поданици-неверници, а момчињата ги зеде за себе за јаничари и ги испрати преку море, во Анадолија, каде што ги држат.

Јас, кој го пишувам ова, живеам во градот Ново Брдо и бев вака земен со моите двајца браќа.

Mihailović, стр. 132-133.

 Константин Михаиловик, роден околу 1435 г. кај Ново Брдо на Косово, бил пратен како заробеник во Мала Азија, заедно со други српски момчиња. Потоа

служел во јаничарските единици и станал заповедник. Подоцна избегал во Полска каде што служел на кралскиот двор, а умрел по 1501. Неговите сеќавања, напишани помеѓу 1497 и 1501, првпат биле објавени во Прага во 1565 г. под наслов *Турска историја или хроника*.

 Колку жителите на Ново Брдо можеле да веруваат во договорот со Мехмед II и дали, воопшто, имале друг избор? Размислете и за судбината на раскажувачот. Какви чувства искажува тој за настаниите што ги опишува?

► **Сл. 2 Победата на османлиската војска во битката кај Мохач (1526) - османлиска минијатура (околу 1588).**

Lewis, стр. 285.

¹⁹ Мехмед II (1444–1446; 1451–1481).

? Како се прикажани Унгарците? Најдете го Сулејман I. Споредете ја оваа слика со приказот на султанот на сл. 1 Како се вооружени јаничарите?

I-10. Турските разурнувања во Словенија: писмото на хабсбуршкиот намесник во Крањската област (1491)

Во целиот свој живот не сум видел толку јад во оваа земја. До кај што окоито гледа, до кај што можам да ги пратам моите придружници, а сепак да ги видам како се враќаат, сите ми кажуваат дека [Турците] се насекаде околу Шмарје: во Турјак, Чушперк, Добрепоље, Надлишек, Карнек, Жужемберк, Суха Краина, Рибница, Кочевје. Во овие краишта сè опожариле и несомнено ги зеле со себе и жителите и добитокот [...] кутриот народ само што ја собрал летнината и тукушто почна со вршењето. Житото, сеното и сламата се во толкава мера изгорени што [...] немаат што да јадат.

Што се однесува до другите Турци, тие поставиле чадори со главнината од својата војска кај Бела Церкев. Со палез и пљачкосување прават толкава штета што е просто жално, воопшто, и да се пишува за тоа. Шентјернеј, Хмељник, Ново Место, Прежек, Костањевица, Оточец, Мехово, сиве овие краеве се опожарени и уништени... Целата земја, од најоддалечените области, па сè до Љубљана, е опожарена и уништена. Тука ги очекуваме секој миг. Нека Господ со својата милост ги одврати од нас!

Гестрин, Кос, Мелик, стр. 51-52.

? Какви биле посредните и непосредните последици од упадот на Османлиите во Словенија? Кои од нив биле потешки за домашното население?

► Сл. 3 Заробените жители на Белград (1521)

Самарџиќ, стр. 128-129.

? Дали цртежот ги одразува чувствата на заробените жители? Опишете ја накосо ситуацијата на сликата. Споредете ваш сопствен текст со текстот од I-11.

I-11. Христијанските затвореници во Босна (1530)

Како прво, Долна Босна е планински крај опкружен со големи шуми и, освен мали површини, земјата е слабо обработена, едноставно затоа што Хрватите и другите често ја пустошат. Додека била во христијански раце, власта не дозволувала да се обработува. Но, откако ја освоиле Турците, поголемиот дел од земјата во Долна Босна се обработува.

[...]

Токму таа ноќ, само неколку часа по нас, Турците дојдоа во селото Крушчица [во средна Босна] каде што и ние ноќевавме. Со себе носеа дваесетина сиромашни и бедни христијански деца, момчиња и девојчиња, кои ги беа грабнале неколку дена претходно. Во текот на ноќта, пред да си замине ние, му ги предадоа на Усреф-бег, пашата на Врхбосна²⁰ (онол-

²⁰ Врхбосна бил средновековен град (civitas Vrhbosna) во близината на денешно Сараево.

ку колку што нему му припаѓале). Оф, бедно ли е ропството вавилонско! [...]

Колку ли пати ги гледавме како стојат пред нас и си ги кршат рацете и, со очите вперени во небото, воздивнуваат, без да смеат да прозборат со нас. Кога едното од нив ќе се најдеше насамо со нас, велеше: „Колку се радувавме додека мислевме дека со Божја помош ќе нè ослободите! Со задоволство би се преселиле во вашата земја за да избегаме од ова мачење. Сега, кога гледаме дека дури и вие морате да му се покорувате на турскиот султан и го моли-те за мир, ја загубивме сета надеж.“

Ние ги сожалувавме и ги тешевме, велејќи им дека треба да имаат надеж за подобра судбина. Да даде Господ, сите оние до чии срца не допира турското насилство, да го видат тоа! Тогаш вистински ќе се сожалат над оние што ги сметаме за вистински христијани и кои,

и покрај бедата и големото насилство што не се опишуваат, останаа постојани во својата христијанска вера.

Kuripešić, стр. 17-23.

Патувајќи кон Цариград како преведувач на хабсбуршкото пратеништво, Бенедикт Курипешкиј пропатувал низ Босна и низ другите покраини на Османлиската Империја.

Какви биле последиците од османлиското освојување на Долна Босна? Споредете го овој приказ на пустошењата со оние опишани во Словенија. Обидете се да ги утврдите причините за разликите меѓу нив.

IV. Падот на Константинопол/Цариград - освојувањето на Истанбул (1453)

I-12. Византиски поглед на настанот: Георгиј Сфранцес

На 4 април истата година [1453], Султанот се врати и го опколи градот со сите можни направи и итрини. Ги запоседна сите 18 милји од градот со 400 мали и големи кораби откај морето, а откај копното, со 200 000 војска. И покрај тоа што нашиот град е толку голем, нашата одбрана се состоеше од 4 777 Грци и одвај 200 странци.

[...] Во вторникот, на 29 мај [1453], в мугри, Султанот го запоседна нашиот град; кога градот падна, беше убиен и мојот покоен господар и цар, Константин.²¹

[...] Мене ме заробија и јас поминав низ сето зло и бедата на ропството. Најпосле бев откупен на 1 септември 6962 [1453] и заминав за Мистра.²² Жена ми сосе децата им беше дадена на едни постари Турци кои не постапуваа лошо со нив. Потоа му беа продадени на султановиот Мирахор,²³ кој се здоби со огромно богатство продавајќи многу други убави благороднички.

[...] Можеби некој би сакал да знае како Царот се подготвувал за опсадата додека Султанот ја собирал својата војска и за помошта што ја добивме од христијаните од другите земји.

Другите христијани не ни пратија никаква помош [...]

Царот се согласи од нужда во нашата богослужба да се спомнува и името на Папата, зашто се надевавме дека ќе добиеме некаква помош... шест месеци подоцна, од Рим добивме исто онолку помош колку и од Султанот од Каиро.

Sphrantzes, стр. 69-72.

Георгиј Сфранцес бил доцновизантиски достоинственик, а во еден период ја вршел и високата служба на чувар на државниот печат. Откако го откупиле од ропство, станал калуѓер и напишал хроника којашто е една од најзначајните извори за падот на Цариград. Обидувајќи се да ја оправда политиката што ја водело доцно-ви-

²¹ Константин XI Палеолог, последниот византиски цар (1449–1453).

²² Мистра била престолнина на византиската покраина Мореја којашто Османлиите ја освоиле дури во 1460 г.

²³ Османлиски достоинственик, управител на империјалните штали.

зантиското Царство, Сфранцес ги обвинува католиците затоа што не ѝ упатиле помош на Византија, премолчувајќи го фактот дека по создавањето на црковната унија во Фиренца (1439), Папата успеал да организира неколку крстоносни походи против Османлиите; но, точно е дека по тешките порази кај Варна (1444) и на Косово (1448) овие обиди да се протераат Османлиите од Европа и да се спаси Византија биле прекинати, така што во миговите на конечниот удар на Османлиите, Цариград добил незначителна помош.

Каква била судбината на оние што го преживеале падот на Цариград? Дали со ропството се укинувале привилегиите на благородниците и на богатите? Дали мислите дека, можеби, поинакви политички потези ќе го спаселе Цариград од османлиското освојување?

I-13. Повторното населување на Цариград под Мехмед II

На новодојденците им беа дадени куќи. Истанбул почна да цути. Потоа ги натераа да плаќаат [mukataa].²⁴ Тие тоа тешко го прифатија. Рекоа: „Не протеравте од нашите места/имоти [mülk.] За тоа ли нè повикавте тука, да плаќаме кирија за овие куќи на неверниците?“ Некои избегаа, оставајќи ги зад себе жените и децата. Султанот Мехмед I имаше роб, по име Кула Шахин, кој го беше наследил од својот татко и кој некогаш бил Голем везир. Тој му рекол: „О, голем Султану! Твоите предци освоиле многубројни земји. Ама никогаш не побарале од народот мукатаа. Ни тебе не ти личи да ја наметнеш.“ Султанот го прифати неговиот совет. Ја повлече мукатаата. Издаде указ со кој, секој кому му била дадена куќа можеше да

ја задржи како своја сопственост. На луѓето им дадоа тапи со кои им се потврдуваше правото на сопственост. Градот повторно почна да цути. Народот почна да гради џамии, конаци и куќи. Градот почна да расте. Потоа Султанот имаше везир кој му бил син на некој неверник. Стана многу близок со Султанот. Старите неверници од Истанбул биле пријатели со таткото на везирот. И така, дошле кај везирот и му рекле: „Што правиш ти? Овие Турци пак направија градот да процути. Што стана со тебе? Тие ја приграбија земјата што ни припаѓаше нам и на татка ти. Ја поседуваат и користат пред нашите очи. А ти си сега придружник на Султанот. Направи нешто да ги спречиш тие луѓе да го градат градот. Градот треба да биде во наши раце како што бил порано.“ А везирот им одговорил: „Ајде повторно да ја наметнеме мукатаата. Луѓето треба да престанат толку да градат. Градот треба да остане во распаѓање. Треба да премине во рацете на нашите луѓе.“ Овој везир многу му беше прираснал за срцето на Султанот. Мукатаата беше повторно воведена. Еден од овие невернички заговорници како придружник добил еден лажен муслиман. Тој го бележел сето она што го кажувал овој невернички заговорник.

Прашање: Кој бил овој везир?

Одговор: Тоа бил Мехмед-паша Гркот.²⁵ Подоц на Султанот нареди да го задават како пес.

Aşikpaşa-zâde, стр. 193.

По освојувањето на Цариград во 1453 г., Мехмед II се обидел да го обнови градот за да има престолнина достојна на неговата Империја. Неговиот план за развојот на градот ја вклучувал и изградбата на сарајот Топкапи, неколку џамии и најразлични јавни градби. Најважно било повторно да се населат градот. За да ја оствари оваа цел, присилно го населувал во градот населението од териториите

²⁴ Начелно, мукатаа „мукатаа“ значи данок на земјиште. Во овој случај значи дека доселениците морале да плаќаат кирија за куќите во кои се вселиле.

²⁵ Мехмед-паша бил Голем везир од 1467 до 1470. „Рум“ е турски збор за „Грк.“

што ги освоил, но ги привлекувал и луѓето од целата Империја доброволно да дојдат. Хрониката на *Aşikpaşa-zâde* опишува одредени судири кои настанале со спроведувањето на оваа политика, но исто така го отсликува и противењето на турското благородништво за привилегиите што ги добивале некои достоинственици избрани од редовите на робовите (*kul*) на Султанот, а кои често биле христијани кои преминале во ислам.

Иг. Населението и прашањето на вe-рата

I-14. Присилната преселба на населението од Мала Азија на Балканот [*sürgün*] кон крајот на XIV век

Според кажувањата, во покраината Сарухан²⁶ имало номадски домаќинства [*göçer evler*] кои имале обичај да презимуваат на рамнината Менемен. Во тие краишта Султанот имал монопол на сол. Тие не го почитувале овој монопол. Ова му било пренесено на Султанот. Тогаш Бајазит-хан²⁷ му пратил абер на својот син Ертугрул, на сите номадски домаќинства од рамнината Менемен да им покаже сила и сите да ги испрати во придружба на неговите слуги [*kul*, *kullar*] на рамнината Филибе (Пловдив). Следејќи ги строго наредбите на татка си, Ертугрул, без исклучок, ги преселил сиве овие номадски домаќинства на рамнината Филибе; слугите ги однесле таму и ги натерале да се населат во близината на Филибе. И денес земјата во околината на Филибе, главно, ја населуваат тие.

Neşri, стр. 339.

Дали турските номади од Менемен имале избор да се преселат на Балканот или не?

Што мислите, какви биле последиците од османлиските освојувања за турското население во Анадолија?

I-15. Османлиските ветувања дадени на босанските селани: писмото на кралот Стјепан Томашевиќ (1461-1463) до папата Пие II

Во моето кралство Турците изградија неколку тврдини и многу се добри со селаните. Ветуваат слобода за секој селанец кој ќе се согласи да го прими исламот. Простиот ум на селанецот не ја сфаќа оваа итрина и мисли дека таа слобода ќе ја има до века.

Андриќ, стр. 15.

I-16. Јоасаф, православниот епископ на Видин, за доброволното и присилното примање на исламот (XV век)

Оф, каков срам! Многумина преминаа во бесрамната вера на Мухамед: некои од страв, некои омекнати од ласкањето или придобиени со богатства, а други, пак, намамени во вакви неумни постапки со нивната ученост и остроумност.

Българска, стр. 206.

I-17. Записот на еден кадија за случајот на едно момче без татко кое го примило исламот (1636)

Зимијата Тодори, десетгодишно момче од селото Орта Ќој од казата Лефкоша [рекло]: „Сега ја отфрлив лажната вера и ми е укажана чест да преминам во ислам.“ Сега се викам Мустафа.

Jennings 1993, стр. 139.

Општо земено, имињата на луѓето се заведуваат во пописните книги со личното име и со името на таткото („X син

²⁶ Покраина во западна Мала Азија. Во XIV век Сарухан бил независен турски емират којшто станал дел од Османлиската Империја во 1390 г. во почетокот од владеењето на Бајазит.

²⁷ Бајазит I Молњата (1389–1402).

на Y“). Фактот што во случајот на Тодори не се наведува името на таткото укажува, дека, веројатно бил вонбрачно дете.

I-18. Молбата на едно момче да премине во исламска вероисповед (1712)

Ваше Височество, мој голем и милостив Султану! Да си ми жив и здрав! Јас, твојот роб, сум сиромав човек од околината на Русе. Во моето родно место посакав да станам муслиман и затоа дојдов кај тебе. Мојата молба е да ми се укаже честа во твое присуство да ја прифатам исламската вера. Укажи ми добрина така што ќе ми дадеш нова облека и нешто за живејачка. Понизно те молам да издадеш таква наредба. Таа е во рацете на твојата висост, мој пресветол Султану. Твојот роб Абдула.

Османски, стр. 160.

Наведете ги можните мотиви поради кои во Османлиската Империја христијаните преминувале во ислам.

Исто така, погледнете ги и текстовите III - 13 и IV - 30.

Дали е можно сличностите меѓу овие две вери да ги поттикнале овие преминувања во ислам?

Поврзете го ова со текстот во кој потпаѓањето под османлиската власт се толкува како Божја казна за христијаните. Дали, можеби, чувството на вина и стравот од казната Божја ги поттикнувале овие преминувања во ислам? Кои биле вкупните последици од османлиското освојување за етничкиот и верскиот состав на населението во Југоисточна Европа?